ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“ – БЪЛГАРИЯ
НАУЧНИ ТРУДОВЕ, ТОМ 63, КН. 1, СБ. В, 2025 – ФИЛОЛОГИЯ,
PAISII HILENDARSKI UNIVERSITY OF PLOVDIV – BULGARIA
RESEARCH PAPERS, VOL. 63, BOOK 1, PART C, 2025 – LANGUAGES AND LITERATURE

DOI 10.69085/ntf2026c102

ИДЕНТИЧНОСТ И БРАК – СЪВМЕСТИМОСТ ИЛИ КОЛИЗИВНОСТ? (В НЯКОИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ НА ОЛГА ТОКАРЧУК)[1]

Димитрина Хамзе
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

IDENTITY AND MARRIAGE – COMPATIBILITY OR COLLISION? (IN SELECTED WORKS BY OLGA TOKARCZUK)

Dimitrina Hamze
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

hamzed@uni-plovdiv.bg

The communicative fabric of identity subjects the individual to a constant trial, as communication is an inherently demanding process that initially involves separation and differentiation of the self, followed by an inevitable rapprochement both with one’s other self and with the Other as a communicative partner. This communicative dynamic becomes particularly complex within marriage, since marital communication is responsible not only for harmony in marital relations but also for the preservation and development of personal identity. The aim of the present study is to examine how certain characters in the works of Olga Tokarczuk cope with their marital roles and how their marital experiences influence the formation, transformation, or destabilization of their identities. The research employs analytical, cognitive-psychological, and comparative methods.

Key words: dream, psyche, individuation, existence, death, life, unconscious

[1] Изследването е осъществено в рамките на международния договор проект между Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (България) и Държавната академия за приложни науки във Влоцлавек (Полша) *Култура и комуникация в славянските страни. Минало – настояще – бъдеще (с акцент върху полската и българската култура),* BR.078.2.2025.

Диалектиката на идентичността има комуникативна природа. За да се самоидентифицира, да открие представата за собствената си идентичност, субектът общува на няколко нива: със самия себе си; с Другия като Друг – нещо непознато, чуждо и плашещо, но и нещо свое, интуитивно усещано като потенциалност и резерв в собственото психично пространство, но още „неизровено“ и неизвадено на светло, т.е. моя друг Аз; с Другия пак като Друг, но с презумпцията за постоянен спътник в живота. Съжителството с този Друг е само по себе си сериозно изпитание за идентичността, която е призвана да поеме по нов път в зоната на брака. Интересно е да се проследи дали и доколко героите на полската писателка се справят с тази нова роля.

Бракът е едно от двупосочните пътувания – към себе си и към Другия. Съвместността с Другия дава възможност да се сблъскаш със собствената си реалност, да надникнеш в пластовете на несъзнаваното и да извадиш на светло част от тъмните му страни, за да започнеш упорита и непрекъсната работа по плодотворното им преработване и префункционализиране в полза и на двамата партньори във връзката.

1. Любовта като първопричина на идеята за свързване в брак и създаване на семейство

Българският философ Лидия Денкова забелязва, че хората от най-дълбока древност до днес имат нужда от вълнения, затова търсят техния извор – дълбинен, разтърсващ, метафизичен. И намират този извор в любовта – тя не само променя начина на мислене и битието на човека, но и събужда желанието му да пресъздаде изживяното в изкуство (Денкова 2002). Изграждането и поддържането на стабилен брак и здраво и щастливо семейство е най-трудното изкуство.

Любовта е метафора на двата пола едновременно, тя по същество е равнопоставяща, дори възвисяваща партньора. Обичащият вече е избрал най-ценното за себе си. Оттук нататък стои въпросът дали тази новопридобита ценност ще се потвърди в пределите на брака, дали ще издържи на изпитанията му и дали ще продължи да се разпознава като такава. Тук възниква и въпросът какво трябва да се прави в бъдеще, за да не се обезцени значимото и то да не изгуби блясъка си.

Българският философ и психолог Кирил Василев казва, че любовта е всеобхватно чувство, което съединява два индивида – мъжа и жената. Създадени един за друг, те са едновременно субекти и обекти на любовта. Тази форма на общуване е преди всичко дълбоко интимна (Василев 1982: 68). Отношението към дадено същество

като към субект и обект въплъщава първото раздвояване на личността и я поставя пред сериозни изпитания от психично естество. Човешката структура е изтъкана от антиномии. Може да се каже, че битието на човека се основава на бинарни опозиции и се осмисля чрез тях. Това съвсем не означава, че на субекта му е лесно да живее с полярността на собствената си същност, въпреки че тя е негова изконна даденост. Той е „размятан“ между две крайности, а непрекъснато му се налага да прави избори, т.е. да извършва решаващи, често съдбоносни действия (без значение дали са само ментални, или фактологични), които налагат балансирано съвместяване на крайностите. И тук изплува болезненият за индивида парадокс – априорно присъщото за него някак си му е „чуждо“, вечно предизвикателно и неусвоено, вечно несигурно и рисково, дори опасно. В отношенията с Другия, особено ако този Друг е избран за брачен партньор, нещата още повече се усложняват. И тук се намесва второто раздвояване (в мисловния ракурс на Кирил Василев) във вътрешното пространство на личността – тя иска да бъде едновременно зависима от любимия си човек и да запази своята персонална независимост и неприкосновеност. Това естествено раздвояване не може да не бъде конфликтогенно. Самото третиране на някого като обект, независимо от това, че може да е породено от най-възвишени и завладяващи чувства, принизява и игнорира неговата субективност, а стремежът към зависимост (доброволна самообективация) на свой ред принизява и игнорира собствената субективност, подкопава собствената независимост. Тези противоположни вектори като противодействащи енергии безспорно причиняват душевен дискомфорт. Те се изтласкват на заден план, „натъпкват се“ в подсъзнанието, откъдето действат „под прикритие“ като криптокомуникативни сигнали. Тези сигнали пораждат определени експлицитни езикови формации, които служат за камуфлаж на бушуващите под капака им тъмни емоционални талази, заплашващи да пометат (и често помитат) бленуваната хармония на отношенията.

Сходни са и мислите на Ерих Фром. Той говори за *продуктивната любов* и мислене. Според него човек може да преодолее самотата и откъснатостта си от света и същевременно да запаси своята уникалност и цялостност, ако разгърне силите си във взаимоотношения с другите хора. „Парадоксът на човешкото съществуване е в това, че човекът търси едновременно и близост, и независимост, и единство с другите хора, и запазване на своята особеност и уникалност“ (Фром 2005: 112). Отговорът на този парадокс и на самия нравствен проблем

е в продуктивността, защото всеки човек притежава способността да обича, но не всеки може да я осъществи. Продуктивността обхваща и майчината любов към детето, и еротичната любов на мъжа и жената. Тя се отличава с общи свойства, като *загриженост*, *отговорност*, *уважение* и *знание*. Тези свойства означават, че любовта е дейност, а не страст, която поглъща човека, или афект, който го е „приклещил“ (срв. Фром 2005: 114). Любовта изисква и удоволствие от тишината, една способност да се радваш на това *да бъдеш*, а не *да правиш*, *да имаш* или *да използваш* (Фром 2006: 219).

Поредното раздвояване в човешката психика е между емоционалната и рационално-амбициозната страна в човешката психика. Ако те са в дисбаланс, субектът не се чувства удовлетворен. Следващото раздвоение се отнася до желанието (на несъзнателно равнище) да запазиш принадлежността си към материнската цялост отпреди раждането с нейната безметежност, сигурност и блаженство и желанието да напуснеш това единство, да се обособиш като индивидуалност и да започнеш да се адаптираш към изискванията на обществото. Следващото раздвоение е свързано с желанието за страстна, неугасваща любов и чувството за отговорност, за дълг към партньора, задължението за морална подкрепа. Друго раздвоение засяга потребността ни да живеем във връзка и нуждата ни да я разкъсваме, поне от време на време... Всички тези душевни разкъсвания са трудно съвместими, а в някои случаи се оказват несъвместими.

Героите на Олга Токарчук в повечето случаи директно пропадат в процепа на драстичния дисбаланс, търсейки панически панацея в една от крайностите, но така или иначе всяка от тях води до едно и също – до пропадане.

Любовта безспорно е най-силното, всеобхватно чувство, което дава смисъл на живота. То се разгъва в извънредно широк диапазон – от обичта, която изпитваме към близките си, до тази, която откриваме, когато изберем да се обвържем с някого и да прекараме живота си с него. Изразяването на любовта, която чувстваме, обаче е нелеко изпитание. Понякога дори влюбването като вид заслепяване и опиянение може да попречи на любовта да се развие. В разказа „Глицинията“ от сборника с разкази *Музика от много барабани* майката и дъщерята са избрали един и същи мъж. Майката е влюбена в зет си – съпруга на дъщеря ѝ. Пламенните срещи не чертаят светла перспектива и всъщност нямат бъдеще. И двете жени усещат, че този общ мъж е двойно „мъртъв“: веднъж – за едната, веднъж – за другата. Те го използват единствено като обект и дори след като го съживяват, когато

им изглежда мъртъв, искат да си го запазят като обект възможно най-дълго.

Така продължи до пролетта, когато трайността на добре пресметнатата конструкция стана непоносима. В един и същи ден в моето и в нейното кафе втората лъжичка не сипа захар. И понеже стана в един и същи ден, и двете разбрахме, че дъщерите са част от своите майки и майките са част от дъщерите си. Не можеше да има друго обяснение. Така че той умираше два пъти. Беше два пъти мъртъв. Веднъж за мене, веднъж за нея (*ММБ*, 230).

Влюбването в крайни случаи може да бъде дори отрицание на любовта. Немската психоложка Щефани Щал установява, че по време на първоначалната влюбеност проектираме собствени копнежи и блянове в партньора/партньорката ни. Виждаме в обекта на чувствата си онзи, който ще удовлетвори всичките ни желания, а това има много малко общо с любовта (Щал 2017: 10). Любовта има субективно жизненоважна роля като „пазителка“ на самочувствието на личността; тя е главен фактор за самосъхранението ни като идентичности. Без нея нашите идентичности са непълни. Въпросът е обаче дали тези идентичности се развиват в брачното пространство, или се губят, рушат. Усещането за „споделена“ идентичност присъства в изрази като: „Ти си част от мен“, „Без теб не мога да живея“. В този контекст Щ. Щал отбелязва следното: „Ние, хората, сме генетично предопределени да живеем във връзка, в кланове. Затова и загубата на връзка, загубата на свързаност се усеща на много дълбоко, екзистенциално равнище като нещо силно застрашително“ (Щал 2017: 12 – 13). За да се развие влюбеността в любов, тя трябва да прерасне в доверие и принадлежност.

2. Съвместими ли са бракът и страстта?

В книгата си „Любовта и Западът“ Дени дьо Ружмон разкрива патологията на страстта (като самоцел или безпрекословна доминанта), вдъхновена от келтския мит за Тристан и Изолда (но и изопачена от неразбирането и изкривяването му) като отрицание на активния принцип на истинската любов. Тази щедро възпявана от литературата страст оставя траен отпечатък върху структурата на психиката на западноевропееца. Швейцарският изследовател я характеризира по следния начин: „Аналогията с дрогата обаче ни кара да почувстваме властно солипсисткото, нарцисисткото и сегрегативно естество на страстта. Тези, които „пътуват“, са винаги сами. Страстта им не стига

до реалността на другия и обича всъщност представата за него“ (Ружмон 2003: 396).

Страстта, която черпи сокове от авантюрата (приключението) и се основава на екзалтиращи рискове и екстремни изживявания, се оказва пряко зависима от модата и рекламните статистики, а този тип междусубектна свързаност не вещае просперитет на брачната институция. Защо се получава така? Защото в съзнанието на европееца е дълбоко заседнал полузабравеният и преиначен мит за Тристан и Изолда. С хипертрофията на чувственото съдържание на тяхната история субектът се опитва да поддържа един неадекватен, фантасмагоричен образ на „невъзможната“ любов, която единствена разпалва страстта му. Той се опитва да смаже всяко покълващо чувство на привързаност, трайност, спокойствие, стабилност, защото то ще попари страстта. За да поддържа огъня ѝ, постоянно отдалечава в мислите си, отблъсква любимата. Целта е да не допусне тя да попадне в примката на рутината, а всеки път да я преоткрива отново и отново чрез подновяване на препятствията, битките и болките. Това, разбира се, е непосилно бреме и за двамата и не може да не завърши трагично. Екстремният режим, в който е вкарана психиката, струва твърде скъпо. Страстта се оказва принудително „благо“, което ни прави в известна степен едновременно мазохисти и садисти – искаме да страдаме и караме другите да страдат.

Страстта като пречка в брачното единство идва преди всичко от профанирането и пресемантизацията на въпросния мит (за Тристан и Изолда). Изолда е била само символ на лъчезарното желание, а отвъд него е обожествяващата смърт, която е избавление от земните връзки (срв. Дьо Ружмон 2003: 283). В този смисъл според нас страстта е била нуминозно преживяване[2], жизненонеобходимо и важно особено за съвременния човек – за поддържането на психическото му равновесие, силно застрашено от свръхсъзнателното обслужване на социалните ултиматуми. Лишена от мистичната си „подплата“ обаче, страстта се превръща в деструктивна самоцел. Това нуминозно преживяване е мостът към отвъдното, отвъд живота. Затова смъртта от любов е била желана, била е осъществим блян за издигането на любовта на най-високото стъпало и сливането ѝ с Божествената, а тя е безкрайна.

[2] Нуминозното е термин на Карл-Густав Юнг и означава приповдигнато състояние на духа в резултат на екстатично преживяване и мистично усещане за нещо необичайно, свръхестествено, тайнствено и мистериозно. Подобни преживявания може да ни даде най-вече изкуството, но освен това митологичното, религиозното, природното и т.н.

Следователно мистичната страст е трансформативна за личността – тя е път към нейната трансцененция. Именно това отличава мистичната страст на Тристан от плътското желание – нейната безвъзвратна вечност, в която изчезва страдащото съзнание. За съвременния човек, уви, „вечното завръщане“ е равно на перманентно разочарование и деградация. Днешната страст не води към възземане на душата, а към изневярата. А ревността във всичките ѝ степени и разцветки само налива масло в огъня, превръщайки се в допинг за страстта.

Д. дьо Ружмон казва следното за съвременния човек: „Изгубил е единственото необходимо нещо: чувството за вярност, защото ето какво е верността: решително приемане на едно същество в себе си, ограничено и реално, което приемаш не като претекст за екзалтация или като „обект“ за съзерцание, а като несравнимо и автономно съществуване до себе си, изискване на дейната любов“ (Дьо Ружмон 2003: 285). За жалост, ние сме прекалено подвластни на илюзиите си. Съвременният човек е до голяма степен безпомощен в усилията си да съчетае любовта и брака, защото той не знае смисъла на страстта (някога освобождаващ) и вече не умее да разчита символите ѝ. Философът констатира, че цялата еволюция на Запада се движи от мъдростта на племето към риска на индивида (Дьо Ружмон 2003: 293). В такава психологическа ситуация идентичността на субекта е изложена на сериозен риск – тя се размива и самозаличава.

Истинската, взаимна любов изисква и създава равенство на хората, които се обичат. „И мъжът засвидетелства любовта си към една жена, отнасяйки се към нея като към пълноценна човешка личност – не фея от легендите, полубогиня, полувакханка, блян и секс“ (Дьо Ружмон 2003: 311). Тази любов обаче е много трудно постижима, особено за европееца. Тук обаче се изправяме пред въпроса какво изобщо разбират хората под понятието любов. Оказва се, че различните народи и култури я разбират различно. Японците например не свързват любовта с брака – в тяхната менталност това са две напълно независими сфери. Европеецът е объркан – той се опитва да ги съчетава, но не знае как, чувства се изтощен и предаден. Това, което за японеца например е съвсем естествено и се разбира от само себе си, за европееца е раняващо и травмиращо. Омаломощеният от психически катаклизми субект изпада в състояние на апатия, безразличие; рутината го поглъща и това слага край на брака – фактологически или психологически. Историята на един от героите на О. Токарчук – Куницки – от романа *Бегуни*, илюстрира този факт. Нищо не е в състояние да реанимира вече приключили (само формално крепящи се)

отношения. Дори преживеният ужас от евентуалната загуба на най-близките – съпругата и детето, се оказва прелюдия към предстоящата загуба на връзката, която е изчерпана много преди шокиращото събитие в повествованието. Семейството е на почивка в Хърватия, когато внезапно съпругата изчезва с малкия при неизвестни обстоятелства. Усилията на бащата да ги издири, са напразни. Едва след повече от месец майката с детето се връщат в семейния дом в Полша и съвместният живот на семейството потича по рутинния, формален начин, който само илюстрира и потвърждава факта, че този брак е приключил и от него няма какво повече да се очаква. Един ден тя си събира багажа и заедно с детето си тръгва. Метафоричният израз на емоционално изпразнения брак е моментното усещане на Куницки, че жена му е мъртва.

> За момент го порази усещането, че тя е умряла – че вижда нейния труп, празното, изсъхнало тяло, от което душата отдавна е отлетяла. […].
>
> Минава (Куницки – допълн. мое – Д. Х.) през собственото си жилище като дух, струва му се, че прониква през стените. Стаите са празни. Куницки е око, което си играе на кръстословица […]. Нали палтото ѝ го няма на закачалката, нито шала, нито якето на малкия, нито колекцията от обувки (останали бяха само осиротелите му пантофки), нямаше го и чадъра. Детската стая изглеждаше съвсем опустяла, всъщност тук са останали само мебелите. На килима лежи една количка, като отломка след невъобразима космическа катастрофа[3].
>
> (B, 374, 402)

Подобна е брачната крива и на съпрузите от разказа „Кончето“ (*Музика от много барабани*), макар и в по-различна „сценография“. Бракът им отдавна е посивял, изпразнил се е от съдържание, но някак си се крепи по навик. Съпрузите се опитват да го поддържат изкуствено кога с чаша вино, кога с партия шах. Затова, когато една от шахматните фигурки (кончето) се изгубва по неизвестни причини, те са като попарени. Но когато кучето им я намира, изхвърлена от морето, и им я носи в уста, моментното им облекчение не променя нещата. Бракът просто продължава да тлее. Ето как О. Токарчук описва бавната му агония:

> – Още вино? – попита, но тутакси осъзна, че още една бутилка може да взриви постепенно стабилизиращия се порядък, че ако я изпият, ще се появи добре познатата досада, усещане за тежест, задуха, за безсмислието на човешкото говорене и желание за бягство. Необ-

[3] Прев. е мой – Д. Х.

ходимост от разговор, който след няколко изречения губи смисъла си, защото би трябвало още веднъж отначало да се дефинират всички използвани думи. Сякаш бяха останали без езици.

– Да не прекаляваме, а? – отвърна тя неестествено весело.

Така че той извади шаха. […].

Играеха винаги мълчаливо, размишлявайки, бавно, една партия за няколко дни. Той взе черните – играеше само с черните, тя запали цигара и него веднага нещо го уболе: мразеше да пуши вкъщи. Нищо не каза. Нищо не се случи.

(ММБ, 180 – 181)

Интимната гравитация вече е невъзможна. Съвместното живеене е само навик, проста механика на съществуването, подправено с редки моменти на междучовешка емпатия. И нищо повече...

Полът изчезна, вече нямаше значение, че този някой е жена, неговата жена – беше като брат, другар по болка, съучастник в страданието. Чужд, но и близък. Някой, който е наблизо, стои и гледа през оградата, някой, комуто махаме на влизане у дома си.

Това откритие беше толкова ненадейно, че той чак се засрами. Желанието изчезна. Той се отпусна и легна до нея. Притегли я на ръката си, зави я с одеялото. Тя плачеше. Каза нещо за коня, че изчезнал. Той реши, че се е напила.

(ММБ, 192)

Заключението е ясно:

Може би тази гранична точка, от която вече животът само се спуска надолу, е дори тук, днес, на този плаж, и от сега нататък в него ще участват само мътни копия, неточни репродукции, ординарни фалшификати, лошокачествени ерзаци.

(ММБ, 196).

Когато бракът не върви, загубата за идентичността е двойна, защото не се постига обогатената с личността на Другия идентичност, но се губи и собствената отпреди брака. За неопределено време не знаеш кой си и накъде вървиш.

Човешката психика е сложен ребус, в който се преплитат архетипови наноси, религиозни и историко-културни наслоения от множество предишни генерации, както и личностни особености, носещи отпечатъка на индивидуалните истории на субекта. В много случаи той (най-вече европеецът) е враг на собствената си психика. Европеецът (по принцип се говори за западноевропеецът, но днес географското разграничение не важи, защото Европа е монохромна като психологическа постановка за брачни очаквания) е разпъван между две

крайности – между тяло и душа, и тази крещяща амплитуда причинява всичките му терзания и болки. Полярното разбиране на любовта, разцеплението ѝ на любов страст и любов дълг, отговорност, грижа, които някак си не могат да се съвместят, прави от нея непосилно бреме. Субектът се оказва „заклещен“ между два морала, които в сблъсъка си деморализират съзнанието му: морала на ортодоксалната църква, който осъжда и отхвърля плътта, и морала на ересите, който не проповядва разврат, но приема тялото и чрез метафоричния си език го превръща в символ на духовното и възвишеното. За съжаление, този език се възприема едностранчиво и пристрастно, а до наши дни достига напълно профаниран и изкривен. От една страна, еротичната любов е чужда на задръжките, от друга страна, бракът има преди всичко утилитарна функция и се основава на задръжки.

Д. дьо Ружмон отбелязва, че брачната институция се е базирала на три групи ценности, които са я снабдявали със своите „задръжки“:

1. Културни задръжки. Бракът у езическите народи винаги е бил обвързан с конкретни ритуали. Те са се запазили дълго в нашите институции: ритуали на откупа, на отвличането, на търсенето и на заклинанието. В наши дни зестрата загубва значението си поради икономическата нестабилност.

2. Социални задръжки. В демократичните общества въпросите за ранг, произход, семейни интереси и дори за пари минават на втори план. Следователно индивидуалните предпочитания започват да доминират в избора на съпруг/съпруга. Това обаче се оказва нож с две остриета. Всеки очаква от Другия да реши критичните му казуси и да го избави от тях. В тази своя претенциозност и настойчивост му стоварва проекциите си, а това неизбежно води до разрив.

3. Религиозни задръжки. Доколкото съвременното съзнание все още разграничава християнството от културните и социалните задръжки, то ги отблъсква ужасено. Религиозната обвързаност е поета *завинаги*. Тя не се влияе от промените в темперамента, характера, вкусовете и външните условия, които настъпват рано или късно в живота на съпружеската двойка. А от всичко това зависи „шастието“ на съвременните хора (срв. Дьо Ружмон 2003: 277 – 278). В разказа „Той и Тя“ от романа *Дом дневен, дом нощен* (2022) двамата обсебени един от друг влюбени (брачна двойка) живеят като в безкраен вълшебен роман, дори не желаят деца и старателно се пазят, за да не допуснат някой да им развали идилията. Твърде скоро обаче тя се пръска като сапунен мехур от неумолимия ход на времето и открития тумор (рак) при Нея (женската половинка в брака). Тогава гладните души на от-

резвелите партньори сякаш изравят на повърхността дълбоките митологични залежи, т.е. архетиповите образи на любовта с мистичен ореол. В живота и на двамата за кратко се появяват същества от съответния противоположен пол – за Него – момиче на име Агни, за Нея – младо момче със същото име (Агни на санскрит означава пламък, огън и е ключово индуско божество, посредник между Небето и Земята, вечно млад и безсмъртен). Тези същества са като персонифицирана ирония на драстичната и цинична профанация на мита в битието на съвременния човек. Съпрузите преживяват опияняващи мигове с тези същества, а когато те внезапно си тръгват, изпадат в трайна депресия и се чувстват като корабокрушенци, при това ограбени и обречени. После продължават да съжителстват като автомати, напълно чужди и отегчени до болка един от друг. Изводът е, че самоцелната страст се превръща в тягостна самота, сивота и безчувственост. В един момент се оказва, че двете състояния – на върховно опиянение и смазваща апатия – са тъждествени – просто с обратен знак. Тази история откроява три неща:

1. Маниакалната концентрация върху телесното (плътското) без одухотворяващата, извисяващата сила на мистичното преживяване (нуминозното) е аларма за неизбежна деградация;

2. Потъването в еротичното без противотежест, като себевглеждане, здрава индивидуация и заявяване на личностна автономия, трови отношенията.

3. Соматичната обсебеност води до съдбоносна загуба на идентичност, до тотално уподобяване един на друг (персонажите дори нямат имена – просто са *Той* и *Тя* – дори фонетично са почти едно и също нещо, единствената разлика е полът, но и тя постепенно се заличава). Тези субекти не постигат разширяване на идентичността, те просто я губят.

Според Д. дьо Ружмон щастието е в битието, не в притежанието. Всяко щастие, което искаме да изпитаме, което искаме да държим на разположение, вместо да го изживяваме като милост, се превръща в непоносима липса (Дьо Ружмон 2003: 279). Да основеш брака върху подобно „щастие“, означава способност за „скука“, болезнена за съвременния човек. Точно тази скука е белег на липса на идентичност или на изгубена идентичност. Модерната представа за щастие разчита на алтернативата: или страст, или овче отегчение. А това води до разпадане на брака като институция, дефинирана чрез стабилността (срв. Дьо Ружмон 2003: 279). Изход от положението все пак има и той се съдържа в думите на швейцарския философ:

> Целият ми морал, цялата ми еротика и цялата ми политика се съдържат всъщност в принципа на съчетаване на противоположните полюси. […]
>
> Съпружеската двойка е първичната социална клетка, чиито съставни сили са две същества със собствени закони, различни, но които са избрали да образуват единство без сливане, без разделяне и без подчинение един на друг, както е казано за единството на двете природи на Исус Христос, като междувременно конфликтът между Ерос и Агапе прави по-интересни дните и мечтите им.
>
> (Дьо Ружмон 2003: 399)

Това, разбира се, не е лесно постижимо. Защо? Добър отговор на въпроса дава Джеймс Холис: „Един от най-тревожните човешки феномени е, че независимо колко скапан е резултатът или колко проблемни са мотивите, винаги имаме „добра“ причина да направим това, което правим“ (Холис 2024: 136). Винаги имаме готово оправдание за собствените си грешки. Американският психоаналитик констатира:

> Хората са известни с това, че се влюбват в собствените си умопостроения, запленени от метафорите си. […]
>
> Много хора обичат повече образа на любовта, отколкото хората, които всъщност обичат. Някои обичат повече фантазията си за брака, отколкото реалните си партньори.
>
> (Холис 2024: 74, 181)

3. Аз, Другият и идентичността – (не)възможното трио в брака?

Всеки от нас носи архаични образи на Другия в психиката си. От една страна, имаме вътрепсихичен образ на магическия Друг, който ще оправи живота ни, ще бъде дълго търсеният перфектен родител, ще отговори на нуждите ни и ако просто сме късметлии, ще ни спести времето на порастването. А от друга страна, човек често търси да възпроизведе капризите на съдбата в избора си на партньор, да повтори насилието, съзависимостта, трудната задача, която върви заедно с това да живееш с родители с тежки рани (срв. Холис 2024: 139 – 140).

Какво трябва да се направи срещу всичко това? Да се изваждат на повърхността (най-добре с помощта на терапевт) вътрепсихични образи и да се започне работа по надрастването на психичните матрици и жестоките програми на субектите. Когато съумеем да погледнем вътре в себе си и да видим скрития материал, тогава имаме шанс да го свалим от плещите на партньора си. Така минаваме от романтиката, прелъстяването и т.н. към действителната любов, с която обгръщаме

партньора си. Каквото успеем да му спестим от своето психическо бреме, го превръщаме в любов в действие. „Работата никога не спира, защото имаме толкова много психични отломки и утайки в трюма на кораба, с който плаваме“ – казва Дж. Холис (Холис 2024: 140).

Ние сме родени в радикално и травматично отчуждение от Другия чрез конвулсивното събитие, наречено раждане. Голи, беззащитни и безпомощни, ние копнеем да се озовем отново на топло, сигурно и безопасно място. Тази архаична надежда остава у нас, независимо колко големи порастват телата ни или колко се разширяват психиките ни. Тя присъства в известна степен във всички човешки връзки. Зрелите хора могат да ги държат на една ръка разстояние, дори да не знаят какво точно удържат. Незрелите хора обаче, както и всеки човек, подложен на голям стрес, не успяват. Затова очакваме Другият да се погрижи за това вместо нас. Но дори и да го направи, връзката остава инфантилна; тя обременява Другия и често се превръща в източник на мъка, гняв и раздори. Да пораснем, означава да приемем собствената си отговорност. Ако не го направим, връзката е разочароваща и за двете страни. Ако си зададем въпроса *Какво искам от Другия, което трябва да направя сам за себе си*?, ще можем да поемем риска да обичаме Другия, да направим любовта си действена и да се освободим от романтичните фантазии (срв. Холис 2024: 140 – 142).

Ако искат да имат сполучливи бракове, персонажите на О. Токарчук непременно трябва да си зададат тези въпроси. И трите героини от романа *Последни истории* (Параскева, Ида и Мая – баба, майка и дъщеря) – са имали нещастен брак или нещастна връзка, а Мая може и да не се е омъжвала, въпреки че има син, от страх, че ще се провали като майка си и баба си, че ще стане жертва на тази наследствена „болест“, че ще бъде изоставена. И трите не са се справили с изпитанието на брака. Ето как възприема мъжа си Ида:

> Така мисли за мъжа си, винаги по фамилия: Николин – някога това звучеше свойски, някога, значи тогава, когато бяха млади и носеха еднакви джинси, еднакви прически. Сега „Николин“ звучи така, както трябва да звучи, отговарящо на фактите – като фамилия на познат. […] Той е като пиле, пораснало до невъобразими размери, но изгубило способността си да напусне гнездото. И колкото повече благодарност имаше в усмивката му, колкото повече му се услаждаше супата, толкова по-голяма ярост обземаше Ида. […] Хората се срещат само за да разберат колко много се различават един от друг. С тези, които са най-различни от тях, остават най-дълго. Като че ли животът искаше да им покаже всичко, което не са те. […] Всяка лю-

> бов е кич, няма нови форми за любовта, защото всички форми са вече употребени. Няма форми, следователно няма и любов[4].
>
> (*ОН*, 58, 60, 61, 63)

Симон дьо Бовоар забелязва, че обикновено браковете се сключват не по любов. Тя се позовава на констатацията на Зигмунд Фройд, че съпругът винаги е нещо като сурогат на обичания мъж, а не самият този мъж.

> В това разединение няма нищо случайно; то произтича от самата природа на брачната институция, чиято цел е да се превърне икономическият и сексуален съюз на мъжа и жената в колективен интерес, а не да се осигури индивидуалното щастие на двойката. […] Социалният аспект на брака изключва всякакви сантиментални или еротични прищевки.
>
> (Бовоар 2020: 558)

Френската мислителка е убедена, че стабилният и перспективен брак не разчита на романтичното опиянение. Тя подкрепя своята позиция с наблюденията на мислители като Монтен и Балзак. Монтен смята, че най-бързо се разпадат онези бракове, които се сключват заради красотата на любовните желания: бракът има нужда от по-солидни и постоянни основи и от много благоразумие. „Добрият брак, ако има такъв, отхвърля наличието на любов“ („Опити“, книга III, гл. V) (цит. по Бовоар 2020: 561). А Балзак разсъждава така:

> Голяма част от мъжете преследват чрез брака именно съхранение на рода, опазване на собствеността или детето, ала нито съхранението на рода, нито опазването на собствеността, нито детето съставляват щастието.
>
> (Цит. по Бовоар 2020: 562)

Накрая С. дьо Бовоар заключава така: „Нелепо е да се иска любов в името на закона, краля и правосъдието“ (Бовоар 2020: 562).

Илюзията за пламенна любов може да възникне при мимолетни, недълготрайни връзки, констатира Карен Хорни (Хорни 1996: 61 – 62). Хората обикновено си мислят, че високите изисквания в брака (към съпрузите взаимно) се дължат на силата на чувствата. Но не е така. Това е само Егото, което безогледно фалшифицира фактите заради демонстрирането на една цялостна нагласа в отношенията, които са толкова важни в живота. В основата на всичко стои Едиповият комплекс. Изискването за вярност между съпрузите е подсъзнателно

[4] Прев. е мой – Д. Х.

повторение на четвъртата Божия заповед – „Почитай родителите си...“. Да не се обича съпругът, става също толкова грешно, колкото нарушаването на заповедта по отношение на родителите. Потискането на омразата и преувеличаването на любовта е равно на принудителното възпроизвеждане на детския опит (срв. Хорни 1996: 62).

Да се върнем отново към въпроса за идентичността. За да се избегне разривът вследствие на разкъсващото противоречие между чувства, задължения и претенции към Другия и да се изгради здрава брачна идентичност, най-напред трябва да се постигне добра индивидуация. Идентичността е динамичен и развоен феномен. Тя е система (комплекс) от изконно индивидуални и придобивани елементи в процеса на общуване и функциониране на личността както в обществото, така и в семейството.

4. Заключение

Брачните съдби на героите на О. Токарчук, независимо от това дали са щастливи, или не, предизвикват ценни размисли по въпросите на брака, които биха намерили ефективно приложение. Комуникативният тандем в рамките на брачния съюз провокира всеки от партньорите да надникне в собствената си другост, т.е. да открие непознатото в собственото си несъзнавано, да го извади на светло, да го преработи творчески и да го трансцендира, за да може да се подготви за „здравословен“ диалог с Другия и да го приеме с благодарност такъв, какъвто е, а не такъв, какъвто го е нарисувала фантазията на влюбения. Ако субектът постигне хармония със собствената си психика, ще успее да се справи и с едно от най-сложните отношения в брачната двойка – отношението към партньора едновременно като към субект и обект. Само продуктивната любов може да разреши това противоречие. Влюбеността е нещо прекрасно, но тя може и сериозно да попречи на добрия брак, ако не се развие в любов, основана на доверието, отговорността и принадлежността. Лишената от духовен подем страст се превръща в деструктивна сила, в реална заплаха за идентичността и брака. За да постигнем солидна брачна идентичност, трябва преди това да сме постигнали добра индивидуация.

Преувеличаването на ролята на Другия в живота ни води до обедняване на личността, но Другият може да бъде стимул, който да даде възможност на субекта да види широтата на своята душа и да разшири своята идентичност.

Персонажите на писателката и техните истории ни учат да възприемаме Другия като цялостна личност, а не с отделни негови качества; да не изискваме от него да глорифицира нашите потребности и изяви в етичен, духовен и социален план, да не го идеализираме и сакрализираме, да не го караме да изпитва угризения и несигурност заради несправяне според въобразени очаквания. И да не се огъваме, нито отчайваме пред конфронтацията с другостта на Другия. Тя често е болезнена, но е неизбежен етап в индивидуалния растеж.

Списък на съкращенията

Д – „Дом дневен, дом нощен“
ММБ – „Музика от много барабани“
В – „Bieguni“
ОН – „Ostatnie historie“

Ексцерпирани източници

Токарчук 2006: Токарчук, О. *Музика от много барабани*. [Tokarczuk, O. Muzika ot mnogo barabani.] Прев.: Силвия Борисова. София: издателство „Весела Люцканова“, 2006, съкр. *ММБ*.

Токарчук 2022: Токарчук, О. *Дом дневен, дом нощен*. [Tokarczuk, O. Dom dneven, dom noshten.] Прев.: Христина Симеонова. София: ICU, 2022.

Токарчук 2010: Tokarczuk, O. *Ostatnie historie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2010.

Токарчук 2019: Tokarczuk, O. *Bieguni*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2019.

Литература

Бовоар 2020: дьо Бовоар, С. *Вторият пол*. [de Beauvoire, S. Vtoriyat pol.] Прев.: Евгения Грекова. София: Колибри, 2020.

Василев 1982: Василев, К. *Любовь*[5]. [Vasilev, K. Lyubov’.] Москва: Прогресс, 1982.

[5] Българското издание е следното: **Василев 1985:** Василев, Кирил. *Любовта*. София: Наука и изкуство, 1985.

Денкова (съст.) 2007: Денкова, Л. *Философският ерос. Големите текстове на платоническата любов*. [Denkova, L. (comp.). Filisofskiyat eros. Golemite tekstove na platonicheskata lyubov.] София: РИВА, 2007.

Ружмон 2003: дьо Ружмон, Д. *Любовта и Западът*. [de Rougemont, D. Lyubovta i Zapadat.] Прев.: Лилия Сталева. София: ИК „Лик“, 2003.

Фром 2005: Фром, Ерих. *Човекът за самия себе си*. [Fromm, E. Chovekat za samiya sebe si.] Прев.: Росен Ангелов. София: „Захарий Стоянов“, 2005.

Фром 2006: Фром, Ерих. *Любов, сексуалност и матриархат*. [Fromm, E. Lyubov, seksualnost i matriarhat.] Прев.: Росен Ангелов. София: „Захарий Стоянов“, 2006.

Холис 2024: Холис, Д. *Счупеното огледало. Пречупените отражения на самите нас.* [Hollis, D. Schupenoto ogledalo. Prechupenite otrazheniya na samite nas.] Прев.: Гергана Манолова. Плевен: Леге Артис, 2024.

Хорни 1996: Хорни, К. *Женска психология*. [Horney, K. Zhenska psihologiya.] Прев.: Елиана Владимирова. София: Евразия, 1996.

Щал 2017: Щал, Щ. *Да, ама не*. [Stahl, S. Da, ama ne.] Прев.: д-р Антон Даракчиев. София: издателство „Алгафари“, 2017.